

УДК 124.5+37.011+159.9.01
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/28.208770>

Юлія ПІНІГІНА,
orcid.org/0000-0002-7927-5554
аспірант кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Запорізька область, Україна) pinigina200396@gmail.com

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЦІННОСТІ» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Статтю присвячено специфіці дослідження проблеми визначення поняття цінностей у науковій літературі. Проаналізовано, що цінності нині розглядаються як одна з найбільш значущих проблем, які є предметом наук про людину: філософії, психології та педагогіки. При цьому власне визначення дефініції «цінності» різняться залежно від тієї чи іншої наукової спрямованості.

У статті зроблено спробу проаналізувати і зіставити підходи до змісту проблеми цінностей у філософських, психологічних і педагогічних працях. Визначено, що у філософській літературі цінності розглядаються як об'єкти інтересів людини, що дають змогу усвідомити сутність буття. Філософія як фундаментальна наука про суспільство розглядає поняття «цінність» як базовий складник під час аналізу якісних аспектів соціальних процесів, соціальних і культурних значень певних явищ дійсності. У концепції психологічних знань цінності виступають одним із ключових мотивів поведінки особистості, усвідомленого ставлення до оточуючих, моральними категоріями, які дають зрозуміти психологічні характеристики людини. У педагогіці цінності виступають компонентом аксіологічного і цілеспрямованого процесу виховання моральних взаємовідносин учня та педагога.

Теоретичний аналіз поняття «цінність» у філософському, психологічному та педагогічному пізнанні дав змогу простежити еволюцію поглядів мислителів – від розуміння цінності як блага, сутності буття або божественної суті в період античності і середньовіччя до сучасного осмислення даного поняття. Нині вчені розглядають цінність як складне багаторівневе утворення, що має неоднорідну і неоднозначну природу та проявляє себе в різних площинах освоєння дійсності. Та за всієї різноманітності поглядів дослідників до даної проблеми ми розглядаємо їх не як взаємовиключні, а як взаємодоповнюючі один одного.

Ключові слова: цінність, філософія, педагогіка, психологія.

Yuliia PINIHINA,
orcid.org/0000-0002-7927-5554
Postgraduate Student of the Department
of Preschool Education and Social Work
of Bogdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
(Melitopol, Zaporizhia region, Ukraine) pinigina200396@gmail.com

THE PROBLEM OF DEFINITION OF THE CONCEPT OF «VALUE» IN SCIENTIFIC LITERATURE

The article is devoted to the specificity of research into the problem of defining the concept of values in the scientific literature. It has been analyzed that values are now regarded as one of the most significant problems that are the subject of human sciences: philosophy, psychology and pedagogy. In this case, the definition of «value» is different depending on one or another scientific direction.

The article attempts to analyze and compare approaches to the content of the problem of values in philosophical, psychological and pedagogical works. It has been determined that values are considered in the philosophical literature as objects of human interest that allow one to realize the essence of being. Philosophy as a fundamental science of society considers the concept of «value» as a basic component in the analysis of qualitative aspects of social processes, social and cultural values of certain phenomena of reality. In the concept of psychological knowledge of value are one of the key motives for the behavior of the individual, conscious attitude to others, moral categories that make it clear the psychological characteristics of man. In pedagogy, values are a component of the axiological and purposeful process of nurturing the moral relationships between the student and the teacher.

Theoretical analysis of the concept of «value» in philosophical, psychological and pedagogical cognition has allowed to trace the evolution of the views of thinkers: from the understanding of value as a good, the essence of being or divine essence in the period of antiquity and the Middle Ages to the modern understanding of this concept. Nowadays, scientists view value as a complex multilevel formation that has a heterogeneous and ambiguous nature and manifests itself in different planes of the development of reality. But with all the diversity of researchers' views on this issue, we view them not as mutually exclusive but as complementary to one another.

Key words: value, philosophy, pedagogy, psychology.

Постановка проблеми. Проблема цінностей завжди була актуальною для суспільства, особливо у переломні моменти його розвитку. Посилення динаміки соціальних протиріч загострює питання ціннісного самовизначення сучасного покоління українців. Особливого значення набуває проблема пошуку справжніх цінностей у системі освіти.

Політичні, соціально-економічні зміни, інтеграція України в європейське товариство та модернізація освіти посилюють значення сучасного навчально-виховного процесу як однієї з умов прогресивного розвитку країни в ХХІ столітті. Усвідомлення важливої ролі освіти зумовлене сучасними реаліями (в українському суспільстві відбувається ґрунтовна переоцінка раніше визначених цінностей, що проявляється у значній переоцінці моральних основ життя, трансформації життєвих цінностей), пошуками адекватних моделей цінностей і розробленням на їх основі нових виховних концепцій і програм.

Потреба всебічного вивчення цінностей зумовлена необхідністю пошуку способів впливу на становлення та формування ціннісних орієнтацій конкретної особистості: учня, студента, майбутнього вчителя, педагога.

Проблема цінностей нині активно обговорюється і досліджується в рамках різних наукових напрямів, особливо досить докладно – у працях психологів, філософів та педагогів. При цьому власне визначення дефініції «цінності» різняться залежно від тієї чи іншої наукової спрямованості.

Аналіз досліджень. Проблема цінностей є центральною у дослідженнях філософів (А. Августин, Ф. Аквінський, Аристотель, М. Вебер, В. Віндельбанд, Л. Вітгенштейн, Н. Гартман, О. Дробницький, А. Здравомислов, М. Каган, І. Кант, Д. Лаертський, О. Лосєв, Г. Лотц, А. Медіоланський, Ф. Ніцше, Платон, Г. Ріккерт, М. Шелер та ін.), психологів (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Асмолов, І. Бех, Б. Братусь, Л. Виготський, В. Зінченко, О. Киричук, Д. Леонтєв, С. Максименко, А. Маслоу, М. Рокіч, С. Рубінштейн, В. Франкл та ін.) та педагогів (Н. Асташова, Є. Бондаревська, С. Гессен, М. Грек, С. Кульневич, Б. Лихачов, М. Ломоносов, А. Макаренко, І. Підвласий, А. Радищев, В. Сухомлинський, В. Татищев, К. Ушинський та ін.).

Мета статті – провести теоретичний аналіз та визначити сутність поняття «цінності» у контексті філософської та психолого-педагогічної літератури.

Виклад основного матеріалу. Філософія за всі часи свого існування виявляла велике зацікавлення до дослідження поняття «цінності». Осо-

бливу увагу аксіологічний аспект людського буття набуває в період змін у соціумі ціннісних орієнтацій, кризових процесів у духовній сфері життя суспільства. Кожного разу, звертаючись до цієї проблематики, філософія відкриває нові грані, боки, нюанси світу цінностей, уточнює їхню роль у житті людини і суспільства, намагається глибше проникнути в розуміння природи самої людини як ціннісно-орієнтованої особистості. Філософська рефлексія передбачає використання і переосмислення досвіду, накопиченого у своїй історії, його актуалізацію.

Філософія як наука має різні трактування поняття «цінності» залежно від розуміння феномену людини, особистості, культури, духовності. Велике значення надається традиції тлумачення даного поняття, згідно з якою поняття цінності еволюціонувало протягом усієї історії філософії разом із поняттями «духовність», «ідеал», «моральність».

Уперше до поняття «цінності» звернулися ще античні філософи в рамках обговорення проблеми блага. Платон у своїх працях прагне до створення досконалої моделі ідеальної держави, образів і ціннісних ідеалів, форм існування людини і світоустрою суспільства. Так, Платон у «Законах» вибудовує триступеневу ієрархізацію цінного, в якій верхній ярус відповідає душевним благам, середній – тілесним, нижчий – майновим, зовнішнім по відношенню до людини. Таким чином, створюється унікальна система з'єднання світу фізичних речей зі світом людських уподобань і речей, іншого роду – ідеальних сутностей, що дають змогу впорядкувати людський досвід колективної та індивідуальної дії.

Давньогрецький філософ Аристотель, як і його вчитель, відтворює ту саму думку про те, що цінним є не тільки те, що можна продати, і не тільки те, до чого можна доторкнутися. Він вважає, що деякі речі, явища або стан наближають нас до мети, а інші призупиняють цей процес, і якщо метою є благо, то і цінно тільки те, що наближає нас до блага. Автоматично ми зараховуємо в розряд цінного не тільки «благі», а й «погані», тому що те, що не веде до блага, а відвертає від нього, набуває характеру антицінності.

У Середньовіччі склалася західно-християнська доктрина цінностей і понять про благо, добро і зло, чесноти, сенс життя, щастя, в основу якої лягли праці А. Медіоланського, А. Августина, Ф. Аквінського. Вперше ж термін «цінність» ужив Діоген Лаертський, описуючи філософські погляди стоїків, для яких цінність – це «по-перше, властиве кожному благу сприяти узгодженому

життю; по-друге, користь, що сприяє життю, згідному з природою; по-третє, мінова вартість товару» (Лаертський, 1979: 300–301).

Однак поняття «цінність» у категоріальному значенні в епохи Античності і Середньовіччя не існувало: ціннісні характеристики включалися в саме поняття реальності, дійсного буття. Слово «цінність» уживалося як синонім понять «благо», «добро», «краса», «істина», «щастя», та ін., які пізніше будуть віднесені до різних проявів цінності.

Найбільший вплив на формування і вивчення ціннісної тематики надали вчені рубежу ХІХ–ХХ ст., які намагалися осмислити широкомасштабні зміни у світогляді та способі життя своїх сучасників. Руйнування релігійної свідомості західного християнського світу, безпосередньо взаємозалежне з процесами секуляризації західноєвропейської культури як своєрідності шляху її розвитку, закономірно призводить до втрати світовідчуття цілісності буття і трансформації всієї системи та ієрархії цінностей цієї культури. Ці процеси найбільш повно проявилися в епоху Відродження і Просвітництва: саме у цей час йшло осмислення їхніх руйнівних наслідків.

Поняття «цінності» сформувалося як філософська категорія у 60-ті роки ХІХ ст. Вважається, що вперше це зробив Герман Лотц, німецький філософ у праці «Основи практичної філософії», який розглядав цінність як її «значимість» для суб'єкта. На рубежі ХІХ–ХХ ст. в рамках філософії утворюється вже особлива дисципліна – аксіологія, предметом якої стають цінності.

Величезну роль у становленні вчення про цінності зіграла філософія І. Канта. Цінності в його розумінні – це вимоги, звернені до волі; цілі, які стоять перед людиною; значимість тих чи інших чинників для особистості. Цінності мають подвійну природу – метафізичну й екзистенційну та діляться на абсолютні і відносні. Їхня метафізична природа полягає у тому, що абсолютні (моральні) цінності мають своєю основою розум і волю людини (категоричний імператив). Натомість екзистенційна природа полягає у тому, що в основі відносних (речових і нематеріальних) цінностей лежать об'єктивні потреби людини, його бажання і прагнення.

Вчення І. Канта про цінності намагалися розвинути представники баденської школи неокантіанства (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт та ін.), що додавали поняттю «цінність» значення системної та смислотворної філософської категорії, саму ж філософію вони називали «критичною наукою про загальнообов'язкові цінності», що визначають не тільки її предмет, а й метод. На думку

Г. Ріккерта, те, що не можна віднести до цінностей, не має абсолютно ніякого сенсу. Цінності в такому вимірі придбали сенс абсолютних оцінок ідеального буття, критерій яких лежить за межами людської діяльності. А вільне від цінностей буття разом із тим позбавлене сенсу і значення.

Надалі представники феноменологічного напрямку остаточно абсолютизували поняття «цінності» як філософської категорії. Найбільш видатний представник цього напрямку – М. Шелер створив антропологічне трактування поняття цінностей. Він уважав, що цінності є об'єктивними і пов'язаними з природою предметів. За його думку, цінності присутні в речах, явищах і процесах незалежно від самих речей. Не випадково головними цінностями він оголосив Бога, вірність Богу, святість, релігійність, віру (Забіяко, 2001: 107–113).

Перехід від феноменологічного й антропологічного розуміння цінностей до соціологічного і соціально-філософського зробив М. Вебер, який знаходився під впливом ідей Г. Ріккерта. Етичні та релігійні цінності відіграють роль соціальних норм, їх роль полягає у тому, щоб задовольнити людську потребу. Таким чином, цінності відіграють у суспільстві ту ж саму роль, яку відіграють соціальні інститути. М. Вебер створює методологічну конструкцію «віднесення до цінності». Науковець звертає увагу на те, що цінності бувають теоретичними, такими як справедливість, істина. А віднесення до цінності – це технічний прийом, що дає змогу відбирати емпіричний матеріал і класифікувати його згідно з якимись принципами. Німецький учений переконаний у тому, що, спостерігаючи за людьми, неможливо зрозуміти чи пояснити їхні дії так, як ми пояснюємо явища природи. Треба зрозуміти індивідів, і для такого розуміння ми користуємося тим, що вважаємо значущим і відносимо до цінності.

Таким чином, можна констатувати, що філософія як фундаментальна наука про суспільство розглядає поняття «цінність» як базовий складник під час аналізу якісних аспектів соціальних процесів, соціальних і культурних значень певних явищ дійсності. Для філософського розуміння цього феномена характерне виділення суб'єктивних і об'єктивних цінностей. Суб'єктивні цінності виражаються у формі нормативних уявлень (установок, оцінок, заборон тощо). Об'єктивні цінності являють собою співвідношення істини і неістини, допустимого і забороненого, справедливого і несправедливого тощо.

У психології поняття «цінність» також розглядається в різних контекстах і в різних аспектах дослідження властивостей особистості. Але,

незважаючи на розбіжність трактувань проблеми цінностей у психології, необхідно відзначити, що соціально-психологічний підхід до дефініції поняття «цінності» міститься не в аналізі ціннісної системи суспільства, а соціально зумовленого характеру сприйняття цінностей особистістю.

У соціальній психології поняття «цінності» включає у себе ідеали, цілі, інтереси, переконання, а також інші світоглядні прояви, що формуються під час засвоєння соціального досвіду. Поняття «цінності» трактується як соціальне явище, продукт життєдіяльності суспільства і соціальних груп. На думку С. Рубінштейна, «цінність – значущість чогось у світі для людини» (Рубінштейн, 1973: 365), і тільки визнана цінність здатна виконувати найважливішу ціннісну функцію – функцію орієнтира поведінки.

На думку Б. Братуся, цінності розуміються як усвідомлені і прийняті людиною загальні сенси його життя та діяльності. Вчений указує на те, що саме загальні смислові утворення виступають як основні конструюючі одиниці особистості, які визначають основні і порівняно постійні відносини людини до визначених сфер його життя. І. Бех уважає, що «в основі генези кожної духовної цінності лежать механізми свідомості та самосвідомості, які у процесуальному розгортанні діють як єдине ціле, послідовно переходячи від свідомості до самосвідомості» (Бех, 2012: 9).

Цінності за В. Франклом – «універсальні сенсу, що кристалізуються в типових ситуаціях, з якими стикається суспільство або навіть усе людство» (Франкл, 1990: 288). Творець логотерапії, усвідомлюючи світ, указує на три напрями пошуку сенсу життя і відповідні їм три групи цінностей: цінності творчості (те, що ми даємо життю); цінності переживання (що, ми беремо від світу); цінності відносин (позиція людини по відношенню до болю, вини, смерті). Найбільшу значимість В. Франкл віддає цінностям відносин, завдяки яким «людське існування по суті своїй ніколи не може бути безглуздом» (Франкл, 1990: 173).

На думку К. Абульханової-Славської, цінністю й одночасно переживанням цієї цінності «в процесі її вироблення, присвоєння або здійснення» є сенс життя, а «найважливішою справою життя стають визначення, вибір і реалізація цінностей: духовних, культурних, моральних. Вироблення цих цінностей, перетворення їх на принципи свого життя, боротьба за їх реалізацію можуть становити життєву стратегію, основний стратегічний напрям життя» (Абульханова-Славська, 1991: 36).

Д. Леонтьєв формує «уявлення про три форми існування цінностей, які переходять одна в

іншу: 1) суспільних ідеалів, вироблених суспільною свідомістю і присутніх у ньому узагальнених уявлень про досконалість у різних сферах суспільного життя; 2) предметного втілення цих ідеалів у діях конкретних людей; 3) мотиваційних структур особистості («моделях належного»), спонукають її до предметного втілення у своїй діяльності суспільних ціннісних ідеалів. Ці три форми існування переходять одна в іншу. Спростуючи, ці переходи можна уявити собі так: суспільні ідеали засвоюються особистістю й як «модель належного» починають спонукати її до активності, у процесі якої відбувається їх предметне втілення; предметно ж втілені цінності, своєю чергою, стають основою для формулювання суспільних ідеалів тощо» (Леонтьєв, 1998: 16).

Таким чином, у психології цінності виступають одним із ключових мотивів поведінки особистості, свідомого ставлення до оточуючих, моральними категоріями, які дають зрозуміти психологічні характеристики людини.

Проблема цінностей є одним із найважливіших питань і для сучасного освітнього процесу. Цінності в педагогічному розумінні М. Ломоносова полягали в формуванні у молодого покоління тяги до пізнання і людського розуму. В. Татищев стверджував цінність моральної освіти вихованця в процесі його навчання.

В основі виховання, на думку К. Ушинського, лежать загальнолюдські цінності: милосердя, доброта, любов, віра в людину. Виховання за К. Ушинським – індивідуальна цінність, яка творить «другу природу людини», розвиває, просвіщає свідомість особистості, відкриваючи перед ним шлях до добра (Ушинський, 1983).

Б. Лихачов віддає перевагу серед цінностей людини – природі і виділяє такі виховні цінності, як воля до життя, любов, колективізм, гідність, врівноваженість, упевненість у собі тощо. Найголовніше, на думку Б. Лихачова, – це природа, що породжує такі цінності, як гуманізм, відкритість, краса світу. Головною цінністю соціуму як одного з невичерпних аксіологічних джерел постає людина, і саме вона – справжня і всеосяжна цінність, яка й є творцем цінностей.

Велике значення щодо проблеми цінностей мають педагогічні погляди А. Макаренка. Він зауважував на введення моральних цінностей у педагогічний процес. Пріоритетними цінностями А. Макаренко вважав любов дорослого до дитини, вихователя до вихованця. Саме любов, милосердя, доброта будують усю його педагогічну концепцію.

В. Сухомлинський основними моральними цінностями називав сьогодення і майбутнє батьківщини, борг перед матір'ю, батьком, учителем. Гуманістична теорія виховання В. Сухомлинського й сьогодні залишається актуальною і корінною теоретико-методологічною базою виховання ціннісних орієнтацій вихованців.

Ціннісні орієнтації вихованця є психолого-педагогічним гарантом його стабільності і позитивної активності. Виходячи із цього, розвиток аксіосфери педагога безпосередньо впливає на моральне виховання учнів. Суть педагогічних цінностей та їх ієрархія визначаються специфікою педагогічної діяльності, її соціальною роллю та особистісно-утворюючими можливостями. Ціннісні характеристики педагогічної діяльності ілюструють її гуманістичний зміст.

Як відзначають І. Котова та Е. Шиянов, «педагогічні цінності – це ті особливості, які дають змогу не тільки задовольняти потреби педагога, а й служать орієнтирами його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичних цілей» (Котова, Шиянов, 1980).

На думку Л. Москальової, «цінності педагогічної професії з позицій виховання морально-етичної культури особистості є абсолютними, оскільки вони не тільки задовольняють особистісний розвиток і розвиток людяності у соціумі, а й забезпечують моральний прогрес суспільства впродовж століть» (Москальова, 2011: 97).

Таким чином, у педагогіці цінності розглядаються як моральний принцип виховання, як умова для виховання моральних відносин між педагогом і учнем, як засіб формування інтелектуальної культури: думок, почуттів, переживань. Основна педагогічна функція цінності здійснюється в її орієнтуючій, спрямовуючій ролі в життєдіяльності особистості.

Висновки. Аналіз понять показав, що не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття

«цінності». Проблема визначення цінностей є однією з фундаментальних міждисциплінарних проблем, які приваблюють багатьох дослідників різних сфер філософського, педагогічного і психологічного знання. У науковій літературі налічується кілька сотень визначень цього поняття, що варіюються залежно від наявних підходів до визначення цього поняття в тій чи іншій галузі наукового знання. Кожна з позначених наук має різні підходи до визначення проблеми поняття «цінності», спираючись на велику теоретико-методологічну та емпіричну базу, що виникла в результаті тривалого генезису ідей у цій сфері.

Отже, можна виділити особливості дослідження цінностей у рамках філософії, психології та педагогіки. Центральним аксіологічними питанням філософії є визначення суті природи цінностей, їхнього місця в реальності, вивчення структури, зв'язків ціннісних систем, їх зумовленість соціальними і культурними чинниками. Психологію більшою мірою цікавить зміст системи особистісних цінностей, їхнє місце і роль у структурі особистості, життя й розвитку людини. У педагогіці цінності виступають компонентою аксіологічного і цілеспрямованого процесу виховання моральних взаємовідносин учня та педагога під час їх самореалізації в різних видах.

Різноманіття і плюралізм понять та напрямів дослідження ціннісної проблематики всередині позначених гуманітарних наук, як і міждисциплінарний метод дослідження ціннісної проблематики, що активно застосовується, є відмінними ознаками наукового знання і дають змогу найбільш повно й широко розкрити різні аспекти даної тематики. Можна зробити висновок, що розглянуті нами філософський, психологічний та педагогічний підходи до проблеми визначення поняття «цінності», розкриваючи різні боки ціннісної свідомості і буття, не тільки не суперечать один одному, а й органічно взаємодоповнюють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 299 с.
2. Бех І. Духовні цінності як надбання особистості. *Рідна школа*. 2012. № 1–2. С. 9–12.
3. Журба К. О. Філософсько-психологічне підґрунтя виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної і старшої школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. Вип. 18(1). С. 243–251.
4. Забияко А. П. Феноменология и аксиология святого в философии религии М. Шелера. *Религиоведение*. 2001. № 2. С. 107–113.
5. Котова И. Б., Шиянов Е. Н. Философско-гуманистические основания педагогики. Ростов-на-Дону : Ростовский педуниверситет, 1997. 80 с.
6. Ляертский Д. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Москва : Мысль, 1986. 571 с.
7. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени. *Психологическое обозрение*. 1998. № 1. С. 13–25.
8. Москальова Л. Ю. Сутність та зміст цінностей педагогічної професії. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2011. № 7–8. С. 96–103.

9. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва, 1973. С. 365.
10. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 488 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaya, K. A. Strategiya zhizni [Life strategy]. Moskow. Think, 1991, 299 pp [in Russian].
2. Bekh I. Dukhovni tsinnosti yak nadbannya osobystosti [Spiritual values as the property of the individual]. Native school, 2012, Nr 1-2. pp. 9-12 [in Ukrainian].
3. Zhurba K. O. Filosofsko-psykholohichne pidgruntya vykhovannya smyslozhytlyevykh tsinnostey v uchniv osnovnoyi i starshoyi shkoly. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditey ta uchnivskoyi molodi [Philosophical and psychological basis of nurturing the meaning of life values in primary and secondary school students. Theoretical and methodological problems of upbringing of children and students]. 2014, Nr 18(1), pp. 243-251 [in Ukrainian].
4. Zabyako A.P. Fenomenologiya i aksiologiya svyatogo v filosofii religii M. Shelera [The phenomenology and axiology of the saint in the philosophy of religion of M. Scheler]. Religious Studies, 2001, Nr 2, pp. 107-113 [in Russian].
5. Kotova Y.B., Shyyanov E.N. Fylosofsko-humanysticheskiye osnovaniya pedahohyky [Philosophical and humanistic foundations of pedagogy]. Rostov-n/D: Publishing House of the Rostov Pedagogical University, 1997, 80 pp [in Russian].
6. Laertskiy D. O zhizni, ucheniyakh i izrecheniyakh znamenitnykh filosofov [On the life, teachings and sayings of famous philosophers]. Moskow. Think, 1986, 571 pp [in Russian].
7. Leontyev D.A. Tsennostnyye predstavleniya v individualnom i gruppovom soznanii: vidy, determinanty i izmeneniya vo vremeni [Value representations in individual and group consciousness: types, determinants and changes in time]. Psychological Review, 1998, Nr 1, pp. 13-25[in Russian].
8. Moskal'ova L. YU. Sutnist' ta zmist tsinnostey pedahohichnoyi profesii [The essence and content of the values of the teaching profession]. Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after KD Ushinsky: collection of scientific works. Odessaю KD Ushynskiyi South Ukrainian National Pedagogical University, 2011, Nr 7-8, pp. 96-103 [in Ukrainian].
9. Rubinshteyn S.L. Problemy obshchey psikhologii [Problems of General Psychology]. Moskow, 1973, pp. 365 [in Russian].
10. Ushinskiy K.D. Vibrani pedagogichni tvori v 2-kh tomakh [Selected pedagogical works in 2 volumes]. Kiev. Soviet school, 1983, tom Nr 1, 488 pp [in Ukrainian].
11. Frankl V. Chelovek v poiskakh smysla [Man in search of meaning]. Moskow. Progress, 1990, 368 pp [in Russian].